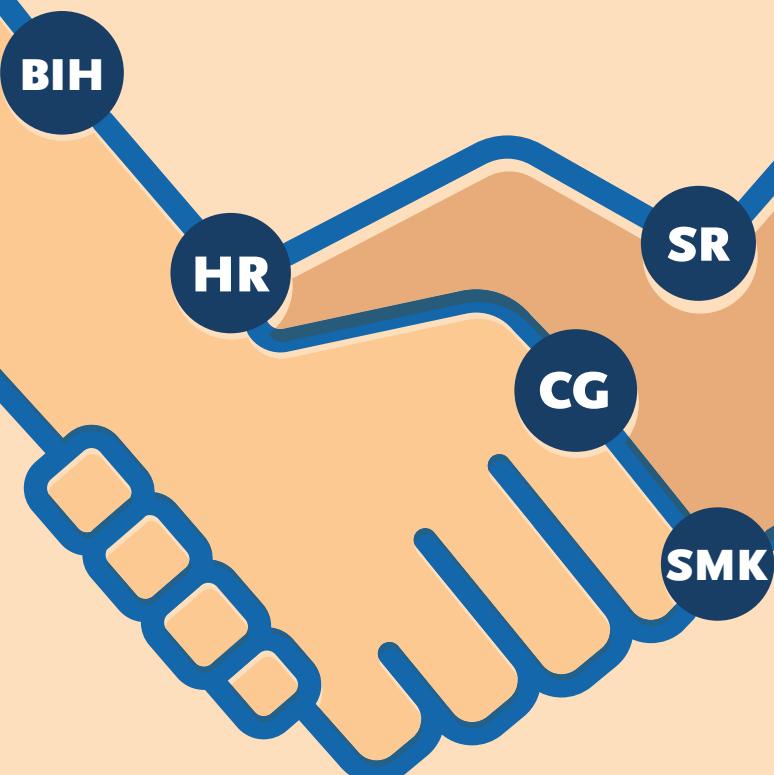

SMJERNICE ZA SINDIKALNO ORGANIZOVANJE U SEKTORU TRGOVINE U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

NOVEMBAR 2022

Sindikat radnika trgovine
i uslužnih djelatnosti BiH

Sindikat radnika trgovine i
uslužnih djelatnosti BiH

**SMJERNICE ZA
SINDIKALNO ORGANIZOVANJE
U SEKTORU TRGOVINE
U ZEMLJAMA ZAPADNOG
BALKANA**

Sarajevo, oktobar 2022

IMPRESUM

AUTORICA: Elma Demir
ZA IZDAVAČA: Mersiha Beširović
 Sindikat radnika trgovine i uslužnih
 djelatnosti Bosne i Hercegovine (STBIH)
DIZAJN: Adnan Suljkanović

Sindikat radnika trgovine i uslužnih djelatnosti
Bosne i Hercegovine (STBIH)
Obala Kulina bana 1, Sarajevo, BiH
www.stbih.ba

Oktobar 2022, Sarajevo, BiH

SADRŽAJ

Uvod	7
Uporedni pregled sektora trgovine	8
Trendovi koji transformišu sektor trgovine	11
Radnička i socijalna prava	20
Uporedni pregled stanja u sindikatima trgovine u regiji	27
Preporuke za buduću sindikalnu akciju	34
Literatura	37

UVOD

Sektor trgovine prolazi kroz drastične promjene koje transformišu kako kompanije - velike i male - posluju i time značajno utiču i na radničke odnose. Globalizacija oličena u procesima uspostavljanja globalnih lanaca snabdijevanja, velikom mobilnošću robe i ljudi, potom digitalizacija i automatizacija poslovanja, te posebice porast e-trgovine u posljednje dvije godine, najznačajniji su društveni procesi koji mijenjaju sve segmente društva, a time i sektor trgovine i radničke odnose.

Ovi procesi su doživjeli dodatne transformacije koje su nastale kao posljedica globalnih kriza uzorkovanih COVID-19 pandemijom a potom i ratom u Ukrajini. Ujedno proces integracija zemalja Zapadnog Balkana u Europsku Uniju (EU) koji je poprimio snažniji regionalni pristup namećući određene politike EU kao prioritetne oblasti društvene tranzicije, i u tome posebno naglašavajući neophodnost zelene transformacije i vladavine prava, uveliko strukturira trenutne ali definiše i buduće pravce razvoja sektora trgovine i radničkih odnosa.

Uticaj ovih društvenih trendova u svakodnevnom životu i radu je evidentan i zahtijeva urgentno i sistemsko prilagođavanje i sindikalnog organizovanja. Ova studija nastoji da pruži okvirno obrazloženje za orientaciju jednog takvog organizovanja, te da istovremeno ponudi i ključne podatke iz sektora trgovine, radničkih odnosa i sindikalnog rada. Polazna premla studije je regionalni pristup jer odabrana okvirna orientacija sindikalnog organizovanja u zemljama Zapadnog Balkana jeste regionalno povezivanje i ujedinjavanje sindikalne akcije. Bez ovakvog pristupa sindikati trgovine neće moći da individualno odgovore na izazove koji se već nalaze pred njima.

Uzimajući u obzir da javne politike u sektoru trgovine se uveliko formulišu kroz regionalne dogovore, da poslodavci, posebno velike kompanije, posluju istovremeno u nekoliko zemalja regije ali i kroz globalne lance snabdijevanja, te da novi društveni trendovi ugrožavaju ostvarena prava radnika kroz nove forme i oblike rada, neophodno je ujedinjavanje snaga sindikata u regiji kako bi se uspjeli identificirati oblici sindikalne akcije koji će uspješno zaštiti radnike i radnice u ovom sektoru. Dodatna i vrlo bitna dimenzija sektora trgovine je veliki broj žena koji ovaj sektor upošljava, čime neravnopravni radnički odnosi poprimaju i različite oblike rodne neravnopravnosti.

Struktura studije odslikava datu argumentaciju. Prvo poglavje bavi se okvirnim pokazateljima sektora trgovine Bosne i Hercegovine (BiH), Crne Gore, Hrvatske, Sjeverne Makedonije i Srbije. Ove zemlje su

predmeti provedenog istraživanja. Drugo poglavlje analizira trendove koji značajno utiču na sektor trgovine i radničke odnose, te čiji uticaj će biti važan faktor i u budućnosti. Treće i četvrto poglavlje pružaj pregled stanja u sindikatima u regiji te nastoje dati pregled ključnih izazova s kojima se susreću. Na kraju, posljednje poglavlje objedinjuje zaključke prethodnih analiza i formuliše preporuke za buduću sindikalnu akciju.

Metodologija studije zasnovana je na obradi prvenstveno sekundarnih podataka, kako statističkih tako i kvalitativnih iz različitih izvora, kako bi se stekao regionalni uvid u stanje po temama i zemljama.

UPOREDNI PREGLED SEKTORA TRGOVINE

Sektor trgovine je jedna od vodećih ekonomskih aktivnosti u kreiranju društvene vrijednosti u zemljama Zapadnog Balkana. U sljedećem grafikonu prikazani su udjeli sektora trgovine (u %) u ukupnom bruto domaćem proizvodu (BDP) za dvije godine. Prerađivačka industrija sačinjava 12% u Hrvatskoj, 13% u Srbiji, i 19,7% u Sjevernoj Makedoniji od ukupne vrijednosti BDP, što znači da je u ovim zemaljama trgovina druga djelatnost po redu u učešću u BDP; dok prerađivačka industrija sa 13% u BiH, 5,4% u Crnoj Gori učestvuje u BDP u 2020. godini i time je trgovina prva najveća djelatnost nakon prerađivačke.

GRAFIKON 1:
UČEŠĆE TRGOVINE U
BRUTO DOMAĆEM
PROIZVODU (BDP) U %
PO DRŽAVAMA,
2019-2020

IZVOR:
STATISTIČKI
ZAVODI I AGENCIJE

Broj poslovnih subjekata odnosno preduzeća u sektoru trgovine također ukazuje na značaj ovog sektora u ukupnoj ekonomiji zemalja Zapadnog Balkana. Oko trećinu svih preduzeća u ovim zemljama čine subjekti iz sektora trgovine, izuzev Hrvatske gdje jedna četvrtina poslovnih subjekata su trgovački. Najmanji broj preduzeća u sektoru trgovine ima BiH, a potom Crna Gora, dok Hrvatska ima najveći broj preduzeća u trgovini u cijeloj regiji.

Država	Ukupan broj preduzeća	Broj preduzeća u sektoru trgovine	Udio broja preduzeća iz trgovine u ukupnom broju preduzeća (%)
BiH	27.415	9.374	34
Crna Gora	37.255	11.141	30
Hrvatska	180.541	35.386	20
Sj. Makedonija	57.853	21.866	38
Srbija	90.111	30.59 ¹	34

Broj zaposlenih u sektoru trgovine je također značajan, te ukazuje da u BiH i Crnoj Gori zaposleni u trgovini učestvuju sa oko gotovo jednu četvrtinu u cijelom tržištu rada, dok u Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji i Srbiji ovaj postotak je manji, ispod jedne šestine. Ukupno, u sektoru trgovine u ovim zemljama radi najmanje 676.440 radnika i radnica. Najveći broj radnika u sektoru trgovine ima Srbija, potom Hrvatska, zatim Sjeverna Makedonija, BiH i na kraju Crna Gora. Veličina radne snage u ovom sektoru reflektira veličine navedenih zemalja, dok udio firmi i zaposlenih u cijeloj ekonomiji ukazuje na značaj trgovine u ukupnoj ekonomiji.

Država	Ukupan broj zaposlenih	Broj zaposlenih u sektoru trgovine	Udio zaposlenih u sektoru trgovine u ukupnom broju zaposlenih (%)
BiH	823.599	148.954	18
Crna Gora	214.361	42.389	20
Hrvatska	1.573.221	208.750	13
Sj. Makedonija	691.498	106.222	15
Srbija	2.233.000	358.000	16

TABELA 1:
BROJ I UDIO
PREDUZEĆA SEKTORA
TRGOVINE ZA 2020.
GODINU

IZVOR:
STATISTIČKI
ZAVODI I AGENCIJE

TABELA 2:
BROJ ZAPOSLENIH U
SEKTORU TRGOVINE U
2022. GODINI

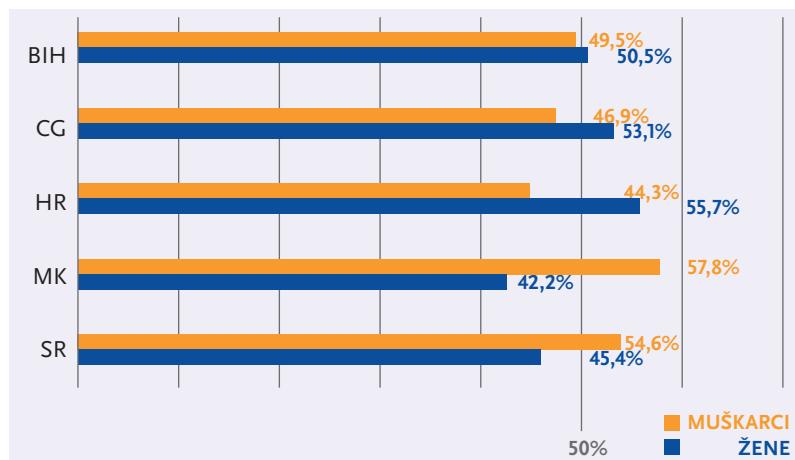
IZVOR:
STATISTIČKI
ZAVODI I AGENCIJE

¹

Broj preduzeća u sektoru trgovine za Republiku Srbiju uzet je za 2018. godinu zbog nedostupnosti kasnijih podataka.

GRAFIKON 2:
ODNOS ZAPOSLENIH
ŽENA I MUŠKARACA U
SEKTORU TRGOVINE U
ZEMLJAMA ZAPADNOG
BALKANA

IZVOR:
STATISTIČKI ZAVODI I
AGENCIJE

Ukoliko podatke o zaposlenim posmatramo iz rodnog aspekta, očigledno je značajno učešće žena u sektoru trgovine. Tako Hrvatska, Crna Gora i BiH imaju veći broj žena zaposlenih nego muškaraca u sektoru trgovine, dok Sjeverna Makedonija i Srbija imaju nešto veći broj muškaraca nego žena.

TABELA 3:
UPOREDNI PREGLED
PROSJEČNIH NETO PLATA
U 2022. GODINI

IZVOR:
STATISTIČKI ZAVODI I
AGENCIJE

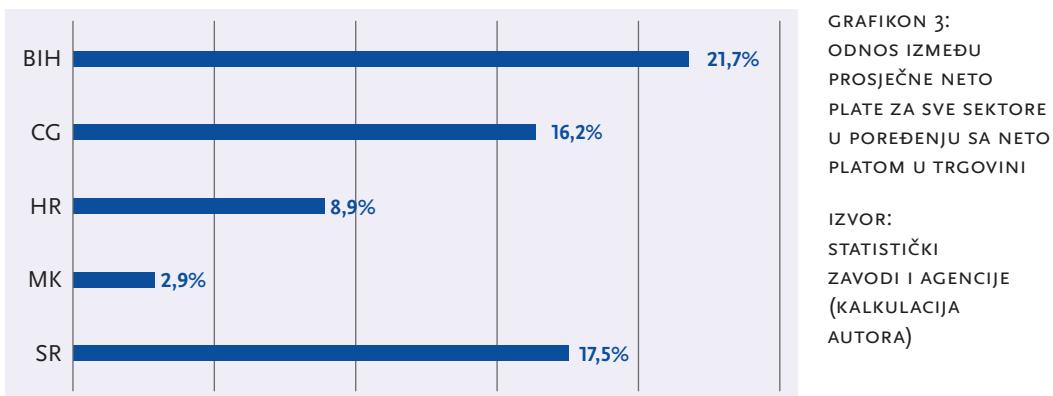
Država	Prosječna neto plata u loklanoj valuti	Prosječna neto plata u EUR	Prosječna neto plata u sektoru trgovine u loklanoj valuti	Prosječna neto plata u sektoru trgovine u EUR
BiH	1.083 BAM	553	848 BAM	433
Crna Gora	710 EUR	710	595 EUR	595
Hrvatska	7.547 HRK	1004	6.881 HRK	915
Sjeverna Makedonija	31.525 MKD	514	30.640 MKD	499
Srbija	74.664 RSD	636	61.610 RSD	525

Prema podacima zavoda za statistiku o neto platama (zarade bez poreza i doprinosa) u 2022. godini, najveće plate u sektoru trgovine imaju radnici i radnice iz Hrvatske², potom Crne Gore, Srbije, Sjeverne Makedonije i Crne Gore.

2

U istraživanju su korišteni mjesečni podaci neto prosječnih plaća Državnog zavoda za statistiku od 21.6.2022., pa su prikazana odstupanja prosječne neto plaće u djelatnosti Trgovine od prosječne plaće u gospodarstvu Republike Hrvatske značajno niža od odstupanja promatranih na razini godišnjih prosjeka. Ovo smanjenje odstupanja rezultat je povećanja plaća radnika u djelatnosti Trgovine

donije i na kraju iz BiH. Poređenje zarada pokazuje da je prosječna neto plata u trgovini u BiH za 21,7% nego manja prosječna plata za sve sektore, u Srbiji za 17,5%, u Crnoj Gori za 16,2%, dok ova razlika je znatno manja u Hrvatskoj sa 8,9% i najmanja u Sjevernoj Makedoniji sa 2,9%.

TRENDÖVI KOJI TRANSFORMIŠU SEKTOR TRGOVINE

Sektor trgovine u svim zemljama Zapadnog Balkana je usko povezan sa tržišta zemalja u susjedstvu kao i sa zemalja članicama EU ali i međunarodno. Time sektori trgovine zasnivaju se na prometu robe unutar zemlje ali i iz cijelog svijeta kroz globalne i regionalne lanci snabdijevanja. Pojam globalni lanci snabdijevanja ili nabavke „odnosi se na prekograničnu organizaciju aktivnosti potrebnih za proizvodnju dobara ili usluga i njihovo dovođenje do potrošača kroz inpute i različite faze razvoja, proizvodnje i isporuke“³. Globalni lanci snabdijevanja postojali su oduvijek, ali su se intenzivno razvili u posljednjih 30 godina kroz procese globalizacije koji su vođeni kroz javne politike liberalizacije tržišta roba, usluga i rada kroz djelovanje međunarodnih tijela, a prvenstveno kroz Svjetsku trgovinsku

u posljednjih nekoliko mjeseci, a koje su zbog svojih ispodprosječnih vrijednosti rasle brže od plaća radnika u ostalim djelatnostima. Prosječan rast neto plaće radnika u trgovini iznosi 7%. Usprkos tome, kupovna moć plaće radnika u djelatnosti trgovine se smanjuje, jer plaće rastu sporije od rasta troškova života. Godišnja stopa inflacije, za razdoblje lipanj 2022/lipanj 2021, iznosi 12,1%. (Komentar Sindikata trgovine Republike Hrvatske).

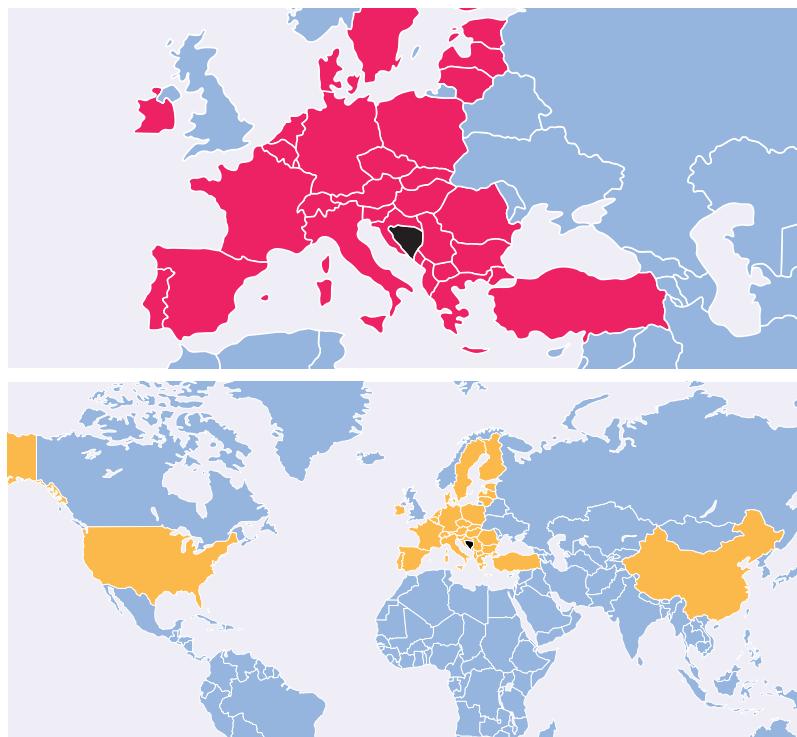
3

Međunarodna organizacija rada (ILO). "Global supply chains" [Globalni lanci snabdijevanja].

organizaciju (WTO – World Trade Organisation), potom Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund - MMF) i Svjetsku banku (The World Bank – WB). Inače, tržišta zemalja Zapadnog Balkana bila su jako povezana tokom perioda Jugoslavije, ali nakon njenog raspada došlo je i do raspada lanaca snabdijevanja između njenih bivših republika. Nakon stupanja na snagu Sporazuma o izmjeni i pristupanju Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA) 2007. godine, koje su zemlje Zapadnog Balkana potpisale godinu dana ranije, započeo je proces intenzivnije integracije tržišta roba, usluga ali i radnika.

MAPA 1:
GLAVNE ZEMLJE
IZVOZA (CRVENO) I
UVOZA (ŽUTO) ROBE ZA
BIH ZA 2020. GODINU

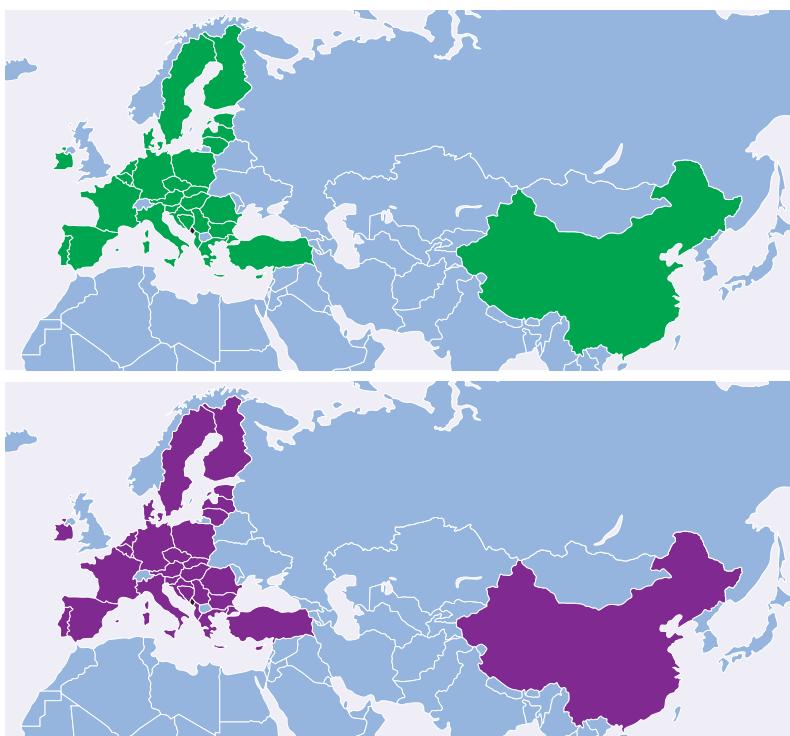
IZVOR:
MAPE TRGOVINE,
SVJETSKA TRGOVINSKA
ORGANIZACIJA

Zemlje u koje BiH najviše izvozi robu su zemlje EU (72,4%), Srbija (11,6%), Turska (3%), Crna Gora (2,8%), Švicarska (2,5%) i ostatak svijeta (7,6%). BiH prvenstveno izvozi fabričke proizvode (71,3%), gorivo i rude (15%), i poljoprivredne proizvode (11,8%).

BiH najviše uvozi robe iz EU (60,8%), Srbije (11,3%), Kine (8%), Turske (5,3%), i SAD (2,5%). BiH prvenstveno uvozi fabričke proizvode (64,5%), gorivo i rude (18,1%) i poljoprivredne proizvode (17,4%).

Evidentna je jaka povezanost tržišta BiH sa tržištim robe u Srbiji i Crnoj Gori i EU.

MAPA 2:
GLAVNE ZEMLJE
IZVOZA (ZELENO) I
UVOZA (LJUBIČASTO)
ROBE ZA CRNU GORU ZA
2020. GODINU

IZVOR: MAPE TRGOVINE,
SVJETSKA TRGOVINSKA
ORGANIZACIJA

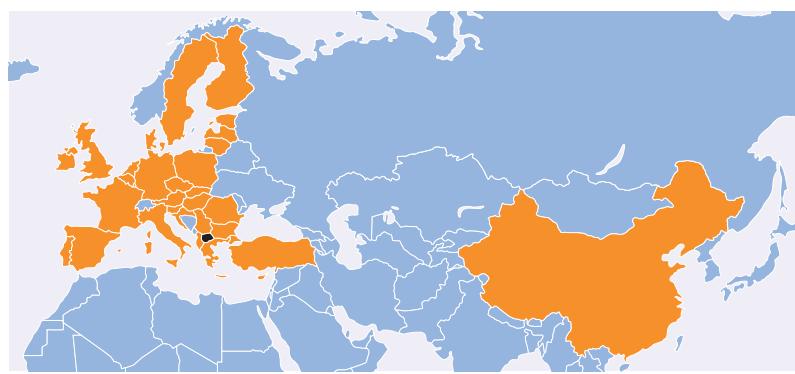
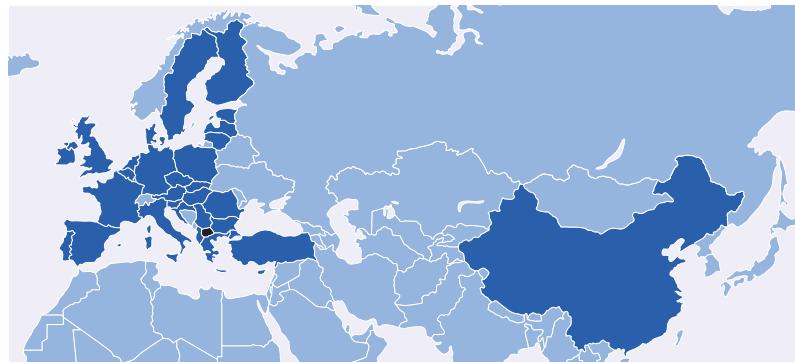
Zemlje u koje Crna Gora najviše izvozi su zemlje EU (36,2%), Srbija (28,3%), BiH (6,2%), Kina (6,2%), Turska (3,8%) i ostatak svijeta (19,4%). Crna Gora prvenstveno izvozi gorivo i rude (49,6%), fabričke proizvode (28,9%), i poljoprivredne proizvode (20,7%).

Crna Gora najviše uvozi robe iz EU (44,1%), Srbije (19,8%), Kine (10,4%), BiH (5,7%), i Turske (5,1%). Crna Gora prvenstveno uvozi fabričke proizvode (64,3%), poljoprivredne proizvode (22,7%), i gorivo i rude (13%).

Evidentna je jaka povezanost tržišta Crne Gore sa tržištima robe u Srbiji i BiH i EU.

MAPA 3:
**GLAVNE ZEMLJE IZVOZA
 (PLAVO) I UVODA
 (NARANDŽASTO)**
**ROBE ZA
 SJEVERNU MAKEDONIJU
 ZA 2020. GODINU**

IZVOR:
**MAPE TRGOVINE,
 SVJETSKA TRGOVINSKA
 ORGANIZACIJA**

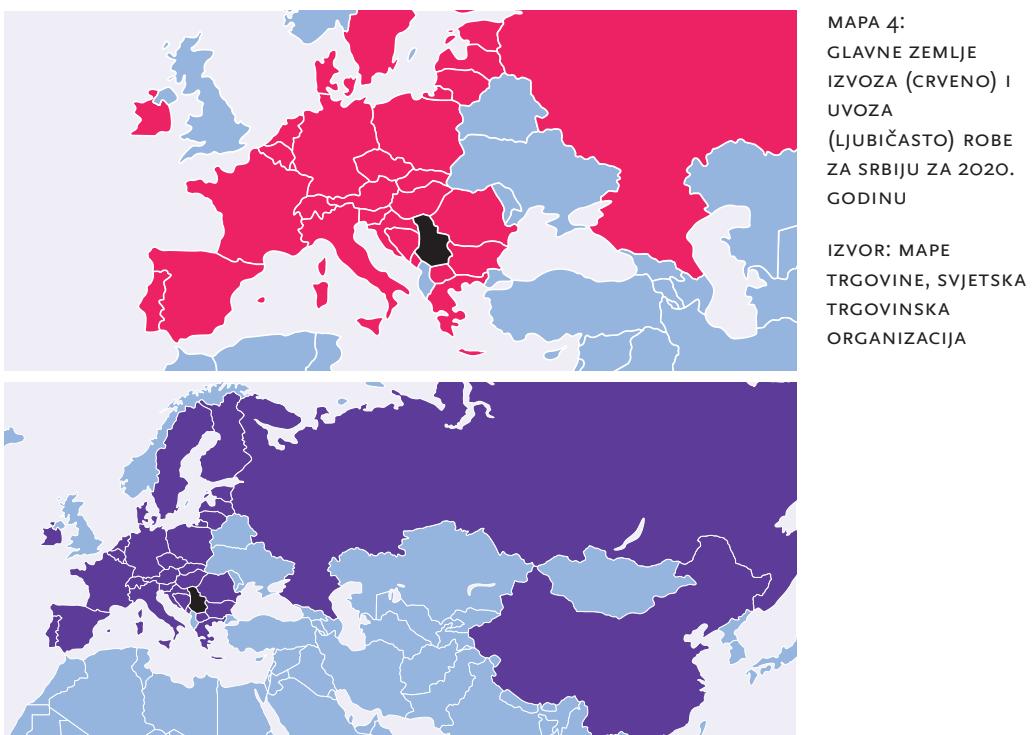

Zemlje u koje Sjeverna Sjeverna Makedonija najviše izvozi su zemlje EU (77,5%), Srbija (7,9%), Kina (2,5%), Velika Britanija (2,4%), Turska (1,5%) i ostatak svijeta (8,1%). Sjeverna Sjeverna Makedonija prvenstveno izvozi fabričke proizvode (83,2%), poljoprivredne proizvode (9,8%) i gorivo i rude (6,9%).

Sjeverna Sjeverna Makedonija najviše uvozi robe iz EU (46,2%), Velike Britanije (15,6%), Srbije (7,8%), Kine (6,9%), i Turske (5,1%). Sjeverna Sjeverna Makedonija prvenstveno uvozi fabričke proizvode (61,9%), gorivo i rude (27,7%), i poljoprivredne proizvode (10,3%).

Evidentna je jaka povezanost tržišta Sjeverne Makedonije sa tržištima robe u Srbiji i BiH i EU.

Hrvatska najviše izvozi u EU (89%), zatim BiH (11%), i Srbiju (6%) i SAD-ve (4%). Hrvatska najviše izvozi fabričke proizvode, zatim gorivo i rude i potom poljoprivredne proizvode. Kada je u pitanju uvoz, Hrvatska najviše uvozi iz EU (76,5%), potom iz Kine (3,5%), BiH (3,4%) i Srbije (2,8%). Time su EU, BiH i Srbija najvažniji partneri za Hrvatsku. Hrvatska najviše uvozi fabričke proizvode, zatim gorivo i rude i na kraju poljoprivredne proizvode.⁴

Zemlje u koje Srbija najviše izvozi su zemlje EU (64,9%), BiH (7,1%), Rusija (4,7%), Crna Gora (4%), Sjeverna Makedonija (3,8%) i ostatak svijeta (15,5%). Srbija prvenstveno izvozi fabričke proizvode (70,3%), poljoprivredne proizvode (19,3%), i gorivo i rude (8,4%).

Srbija najviše uvozi robe iz EU (55,8%), Kine (12,5%), Rusije (6%), BiH (2,3%), i Turske (4,4%). Srbija prvenstveno uvozi fabričke proizvode (63,3%), gorivo i rude (16,8%) i poljoprivredne proizvode (9%).

Evidentna je jaka povezanost tržišta Srbije sa tržištim robe u EU, BiH, Crne Gore i Sjeverne Makedonije.

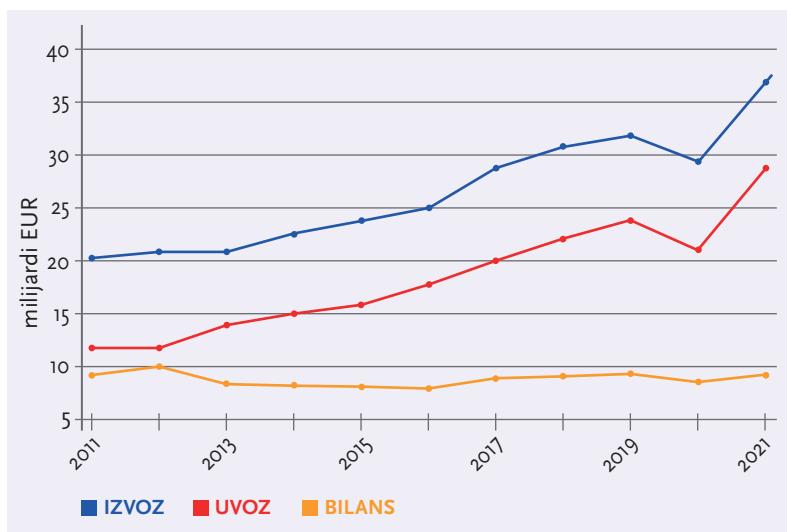
4

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. "Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2021."

Iz datih podataka očigledno je da su tržišta robe jako povezana u zemljama Zapadnog Balkana kao i EU, te sa pojedinim zemljama u svijetu, kao što su Kina, SAD, Rusija, i Turska. Tradicionalni pristup sindikata da djeluju samo u nacionalnim okvirima više nije efikasan zbog nivoa globalizacije, odnosno visoke povezanosti tržišta roba, usluga i ljudi. U globalnoj ekonomiji kompanije posluju kao mreže koje kontinuirano traže najprofitabilniji (koji često se definiše kao najjeftiniji) pristup robama i radnicima. Zahvaljujući velikoj mobilnosti roba i ljudi, i prenosu informacija putem novih tehnologija, umrežavanje kompanija i razvoj novog biznisa se stalno mijenja. Uzimajući u obzir da je kompanijama u globalnoj ekonomiji vrlo lako naći brzu zamjenu za robe, zaposlene i partnerske kompanije ukoliko se desi neki štrajk ili radnici i radnice zahtijevaju bolje uslove rada, u posljednje tri decenije zabilježen je trend smanjenja radničkih prava ili manjak njihovog poštivanja, kao i značajno slabljenje sindikata, ne samo u zemljama Zapadnog Balkana nego u cijelom svijetu. Sindikati u razvijenim zemljama okreću se ka analizama globalnih lanaca snadbijevanja i svoju akciju usmjeravaju ka ključnim kompanijama i transportnim rutama. Prema tome, sindikalna akcija treba se zasnovati na vrlo dobrom poznavanju lanaca snadbijevanja, odnosno svih trgovačkih ali i transportnih i prerađivačkih kompanija koje sačinjavaju jedan lanac snadbijevanja.

Iz datog pregleda trgovačkih veza u zemalja Zapadnog Balkana, očigledno je da su sve zemlje jako povezane sa tržištem EU ali i jedna sa drugom. Prema tome, sindikalne akcije u sektoru trgovine trebaju uzeti u obzir ovu činjenicu i analizirati pojedinačne lance snadbijevanja za trgovinu i razviti strategije na osnovu prikupljenih podataka, te se sistemski povezivati sa sindikatima u kompanijama koje su dio lanca snadbijevanja u susjednim zemljama i EU. Na primjer, BiH izvozi velike količine sjedišta, a potom i električnu energiju, zatim namještaj. Ove podatke iz vanjske trgovine, naravno analizirane na nivou firmi, neophodno je povezati sa analizom unutrašnje trgovine, kao i sektorske uvezanosti kompanija (trgovinskih firmi sa transportnim i proizvodnim) kako bi se stekao detaljan uvid u lanac snadbijevanja određene kompanije ili kompanija koje su predmet sindikalne akcije. Pored radničke problematike, važno je identificirati i okolišne, poreske, pravne i slične probleme koji su usko povezani a koji mogu ponuditi dobru osnovu za saradnju sa organizacijama civilnog društva koje se bave specifičnim kršenjima ljudskih prava.

Jedna od vrlo poznatih sindikalnih akcija koje se zasnivaju na povozivanju radnika iz globalnih lanaca snabdijevanja jesu protesti koji su održani 2020. i 2021. godine protiv kompanije Amazon u 22 države okupljajući 50 organizacija, ne samo sindikata nego i organizacija koje se bore protiv korupcije i za zaštitu okoliša. Borba protiv kompanije koja vrijeđi dva triliona američkih dolara, jedino je bila moguća pod uslovom ujedinjavanja velikog broja radnika i radnica iz nekoliko sektora – trgovine, transporta i proizvodnje – kako bi primorali rukovodstvo Amazona da poveća plate i uslove rada radnicima, da prestanu izbjegavati plaćanje poreza i da se pridržava okolišnih standarda u zemljama u kojima posluje.

GRAFIKON 4:
IZVOZ, UVOZ I
TRGOVINSKI BILANS
IZMEĐU EU I ZEMALJA
ZAPADNOG BALKANA
2011-2021

IZVOR:
ZAPADNI BALKAN-EU
- STATISTIKA MEĐUNARODNE TRGOVINE ROBOM, EUROSTAT

U ovom pogledu, vrlo je važno uzimati u obzir javne politike ali i aktere iz EU s obzirom da tržište ovih zemalja predstavlja glavnog partnera za sve zemlje Zapadnog Balkana. Ekonomije ovog regiona sve jače postaju povezane sa ekonomijama EU, te kada su u pitanju globalni lanci snabdijevanja i razvoj sindikalnih akcija, neophodno ih je povezivati sa akterima, posebice sindikatima, iz EU. Ovakav pristup važan je i zbog povezivanja sa akcijama koje vode akteri iz EU u zemljama u kojima je vladavina zakona jača. Zajedničke akcije imaju sinergijski efekt, te otvaraju i procese učenja i izgradnje kapaciteta. Pored navedenog, a kada je u pitanju EU, jeste i činjenica da politike EU prema zemljama Zapadnog Balkana poprimile su prije svega jedan regionalni pristup, koji zahtijeva i regionalni odgovor. Ove politike, koje ujedno podrazumijevaju i prateća finansijska sredstva, predstavljaju najperspektivniju priliku za razvoj sindikata na Zapadnom Balkanu.

„Evropski stub socijalnih prava (European Pillar of Social Rights) odražava principe i prava koja su neophodna za pravedno i efikasno funkcionisanje tržišta rada i sistema socijalne zaštite. Kroz novu ojačanu socijalnu dimenziju za Zapadni Balkan, Komisija će raditi na podršci zapošljavanju i socijalnoj politici u regionu, podstičući odgovarajući angažman svih nivoa vlasti, socijalnih partnera i civilnog društva. To će uključivati povećan fokus na zapošljavanje i socijalne reforme kroz povećano praćenje relevantnih politika, i onih u kontekstu programa ekonomskih reformi. Komisija predlaže godišnji ministarski sastanak EU i Zapadnog Balkana o socijalnim pitanjima i pitanjima zapošljavanja radi razmjene mišljenja. Trebalo bi predvidjeti veću finansijsku pomoć u socijalnom sektoru, posebno ulaganja u obrazovanje i zdravstvo za podršku socijalnoj inkluziji.“ (Europska komisija, 2018).

1. Education, training and life-long learning	2. Gender equality	3. Equal opportunities	4. Active support to employment	5. Secure and adaptable employment	6. Wages
7. Information about employment conditions and protection in case of dismissals	8. Social dialogue and involvement of workers	 European Pillar of Social Rights <small>socialplatform</small>			9. Work-life balance
11. Childcare and support to children	12. Social protection	13. Unemployment benefits	14. Minimum income	15. Old age income and pensions	16. Health care
17. Inclusion of people with disabilities	18. Long-term care	19. Housing and assistance for the homeless	20. Access to essential services		

Integracija tržišta roba i ljudi će se i jače povezati kako međusobno između zemalja Zapadnog Balkana tako i sa EU.⁵ Prema tome, sindikalna akcija treba uzeti u obzir ovu činjenicu te razvijati oblike saradnje i djelovanja sa EU akterima s obzirom da najznačajniji trgovinski partner svim zemljama na Zapadnog Balkanu jeste EU. Dodatno, u ovom pogledu važno je istaći da povezanost sa EU nije samo na razini razmjene robe, nego i ljudi odnosno radne snage. Odlazak ogromnog dijela populacije svih zemalja Zapadnog Balkana ka razvijenijim ekonomijama u EU i dalje, predstavlja ozbiljan trend koji ugrožava tržišta rada na Balkanu i otvara vrata novim aspektima mobilnosti.

Naime, važan aspekt globalizacije i inače mobilnosti tržišta jeste i mobilnosti radne snage. Zemlje Zapadnog Balkana iskusile su prvenstveno povećanu emigraciju odnosno odliv radnika iz svojih država ka zemljama u EU i drugim razvijenim zemljama u svijetu, što je uticalo na smanjenje radne snage. Ali zbog strukture radne snage odnosno kvalifikacije potrebnih radnika i radnica u sektoru trgovine ovo nije imalo značajan uticaj na sektor, tj. nedostatke zaposlenika. Međutim, važno je razmotriti i obrnuti scenarij koji je već u toku razvija i već zamijećen kako u drugim sektorima, kao što je građevinski, tako i u sektoru trgovine. Naime, globalizacija tržišta ne vodi samo do emigracije nego i do imigracija radne snage. U građevinskom i trgovinskom sektoru zabilježeni su dolasci stranih radnika iz zemalja Azije na rad u Srbiji, BiH i Hrvatskoj. Sve zemlje Zapadnog Balkana su iskusile izbjegličke odnosno migrantske krize odnosno veliki protok ljudi u pokretu. Iako se trenutno ne zadržava veliki broj inostranih radnika u zemljama Zapadnog Balkana, gledajući globalne tokove s jedne strane, te domaće demografske trendove koji ukazuju na kontinuiran negativan prirodni priraštaj stanovništva i masovne odlaske mladih, veći nedostatak radnika u sektoru trgovine je također već evidentan u nekim gradovima, te može rezultirati povećanim prilivom stranih radnika i novim dinamikama kako u radničkim odnosima tako i u političkim.

Još jedna problematika koja je povezana s problematikom potreba za radnom snagom jeste proces digitalizacije i automatizacije rada. Sektor trgovine posebno je podložan ovim procesima iz dva bitna aspekta: robotizacija rada i e-trgovina. Robotizacija podrazumijeva zamjenu radnika od strane mašina (u direktnoj prodaji, skladištenje, i sl.) koja vodi ka smanjenoj potrebi za fizičkim radnicima. Iako često ovakvi trendovi stvaraju nove vrste radnih mesta, oni istovremeno zahtije-

5

Pogledati planove Regionalnog vijeća za saradnju (Regional Cooperation Council), https://www.rcc.int/priority_areas/39/map-re

vaju radnike/ce sa drugačijim kvalifikacijama i sticanjem IT vještina. Ovakve promjene kompanije često uvode iznenada što ostavlja vrlo malo vremena za zaposlene da se prilagode i steknu potrebne vještine. Dodatno, e-trgovina odnosno kupovina putem Interneta predstavlja globalni trend u prodaji koji je značajno se razvio u posljednje dvije godine kao posljedica karantine ljudi tokom COVID-19 pandemije. E-trgovina se značajno razvila u posljednjem periodu, te je za očekivati dalji trend rasta ove vrste trgovine. Ova promjena u trgovini također utiče na kreiranje novih radnih mesta ali i nove vrste poslova ali i nestajanje nekih starih.⁶ Za sindikalnu akciju vrlo važno je prepoznati uticaj ovog trenda na organizovanje radnika i potrebu identifikacije novih lanaca snabdijevanja. Na primjer, tokom COVID-19 pandemije znatno je porastao broj dostavljačkih kompanija i radnika/ca u ovom sektoru, koji usko sarađuju sa trgovinskim kompanijama.

Na kraju, važno je naglasiti sa politike EU prema Zapadnom Balkanu su poprimile jak regionalni karakter. To znači da najveći broj programa javnih politika EU integracija i pratećih finansijskih fondova imaju regionalni pristup, odnosno uključuju zainteresirane strane iz svih zemalja Zapadnog Balkana u programe.⁷ Ovaj pristup koristi se ne samo za oblasti koje očigledno moraju imati regionalni okvir, kao što su klimatske promjena, povezivanje tržišta robe i ljudi, nego i u oblastima kao što je vladavina prava.

RADNIČKA I SOCIJALNA PRAVA

Opseg i fokus sindikalnog organizovanja direktno zavise od općeg stanja radničkih i drugih socijalnih prava koje radnici i radnice mogu ostvariti, te mogućnosti pristupa javnim uslugama, kao što je zdravstvo i obrazovanje. U svrhu boljeg razumijevanja stanja u socijalnom sektoru, ovo poglavlje nudi osnovne podatke i poredbe između zemalja

6

Za listu digitalnih vještina u e-trgovini vidi publikaciju „Potrebe i nedostaci digitalnih vještina na Zapadnom Balkanu – obim i ciljevi za potpunu procjenu“, Regionalno vijeće za saradnju, 2021., str. 113.

7

Vidi https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-and-western-balkans-towards-common-future_en i posebno „Western Balkans: An Economic and Investment Plan to support the economic recovery and convergence“ [Zapadni Balkan: Ekonomski i investicioni plan za podršku ekonomskom oporavku i konvergenciji]. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1811

Zapadnog Balkana u pogledu stanja osnovnih radničkih prava. Podaci o stanju radničkih i socijalnih prava u sektoru trgovine nisu direktno dostupni i neophodna su empirijska istraživanja kako bi se stekao uvid u stvarno stanje na terenu. Naime, u svim sektorima evidentna je razlika između minimalnih prava koja su zagarantirana zakonima o radu i njihovoj primjeni u praksi. Ovdje su istaknuta prava iz radnih odnosa koja su posebno kritična u sektoru trgovine.

Zakoni o radu u svim zemljama Zapadnog Balkana garantuju pravo na potpisivanje ugovora o radu. Ipak, u praksi, a posebno u sektoru trgovine zabilježena su dva trenda koja značajno ugrožavaju ovo pravo. Prvi trend odnosi se na praksu „rada na crno“ odnosno zapošljavanje radnika i radnica bez potpisivanja ugovora o radu, kako bi poslodavac izbjegao obaveze plaćanje poreza i socijalnih doprinosa za zaposlene. Naime, usko povezano s ugovorom o radu jeste i pristup zdravstvenom, socijalnom i penzionom osiguranju, te ukoliko ugovor o radu izostane da se potpiše, zaposlenik nema pravo pristupa zdravstvenom sistemu i drugim socijalnim osiguranjima. Iako ova praksa ide na štetu radnika i radnica, zbog visoke stope nezaposlenosti⁸ i mogućnosti korištenja zdravstvenog osiguranja po osnovi prijave nezaposlenosti na birou za zapošljavanje, veliki broj osoba pristaje na rad bez ugovora. Na osnovu postojećih procjena, stopa neformalne zaposlenosti iznosi 20% do 30% u zemljama Zapadnog Balkana, što čini oko jedinu petinu ukupne zaposlenosti u cijelom regionu.⁹ Neformalno zapošljavanje posebno je učestalo kod najmlađe (15 – 24 godina) i najstarije (55 – 65 godina) radne populacije, kao i kod osoba koja imaju najniže nivo obrazovanja.¹⁰

Drugi trend u pogledu ugovora o radu jeste značajan porast ugovora na određeno kao i drugih povremenih oblika rada (studentskoga rada, autorskog ili ugovora o djelu) u poređenju sa ugovorima na neodređeno vrijeme. Svi nestandardni oblici ugavaranja rada, odnosno svi ugovori koji nisu na neodređeno vrijeme, često podrazumijevaju smanjena radnička i socijalna prava. Reforme zakona o radu u regionu rezultirale su liberalizacijom tržišta rada što treba doprinijeti fleksibilnijim oblicima

8

Vidovic, Hermine. „Why Western Balkan Labour Markets are Different“. [Zašto su tržišta rada Zapadnog Balkana različita].

9

Regionalno vijeće za saradnju. “Labour Markets in the Western Balkans – 2019 and 2020” [Tržišta rada na Zapadnom Balkanu – 2019 i 2020].

10

Ibid.

rada kako bi se odgovorilo na nove potrebe u ekonomiji, ali koje često podrazumijevaju javne politike i prakse koje su na korist poslodavcima a na štetu radnicima. Ovakve javne politike nisu zabilježene samo na Zapadnom Balkanu nego su globalni trend započet već '80-ih godina i traje do danas čije negativne posljedice na socijalno blagostanje se već ističu, posebno enormne ekonomske nejednakosti¹¹. Tako jedna petina zaposlenih u Hrvatskoj radi po ugovoru na određeno.¹² Problematika ugovaranja rada posebno je istaknuta tokom COVID-19 pandemije čije ekonomske posljedice su najviše osjetili radnici i radnice zaposleni „na crno“ ili na ugovorima o određenom ili povremenom radu, koji su prvi dobili otkaze.

Naime, nisu sve grupe u društvima Zapadnog Balkana jednakо pođene promjenama na tržištu rada. Najgore posljedice snosile su žene i osobe zaposleno „na crno“, koji su često prvi dobivali otkaze ili smanjenje radnih sati, dok su ujedno žene najviše se brinule za bolesne članove svojih porodica.¹³ Vlasti nisu adresirale već postojeće razlike između formalno zaposlenih i onih koji rade povremene poslove ili „na crno“ nego su tokom COVID-19 pandemije podstakli kreiranje još veće razlike jer programi zadržavanja zaposlenih nisu uključivale neformalno zaposlene.¹⁴ Tako Evropska komisija u svom izvještaj o progresu BiH za 2021. godinu naglašava da je „pandemija razotkrila potrebu za izmjenom zakona o radu kako bi se otklonili nedostatci vezani za upravljanje krizama, kao što su nedostatak detaljnih odredbi

¹¹

„Global economic inequality: insights 2022“. [Globalna ekonomska nejednakost: uvidi 2022] The World Inequality Lab and Database. INEQUALITYLAB.world

¹²

Matković, Teo i dr. „Raditi na određeno: raširenost, regulacija i iskustva rada putem ugovora na određeno vrijeme u Hrvatskoj“.

¹³

Amar Numanović. „Performance of Western Balkan economies regarding the European Pillar of Social Rights; 2021 review on Bosnia and Herzegovina“. [Učinak ekonomija Zapadnog Balkana u pogledu Evropskog stuba socijalnih prava; Osvrt na Bosnu i Hercegovinu 2021.]; Evropska komisija. „Izvještaj za Crnu Goru: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“; Evropska komisija. „Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“.

¹⁴

Ibid; Orlić, Merima. „The Impact of the Covid-19 Pandemic in Bosnia and Herzegovina“. [Utjecaj pandemije Covid-19 na Bosnu i Hercegovinu.]; Arandarenko, Mihail. „Analitički izveštaj o stanju na tržištu rada Srbije u kontekstu ekonomske krize izazvane pandemijom COVID-19.“.

koje regulišu rad od kuće, plaćeno i neplaćeno odsustvo zbog više sile, privremeno skraćenje radnog vremena, kao i ograničene mogućnosti za adekvatan odgovor u cilju zaštite radnih mjesta i obezbeđivanja socio-ekonomske sigurnosti zaposlenih.¹⁵ Slična situacija zabilježena je u svim zemljama Zapadnog Balkana, pa i Hrvatskoj.

Upravo je COVID-19 pandemija podstakla i izmjene Zakona o u radu u Hrvatskoj koje se trenutno nalaze na javnoj raspravi.¹⁶ Glavni predmeti izmjena je spriječavanje zloupotrebe ugovora na određeno vrijeme čije trajanje bi se ograničilo do tri godine, a dodaje se i novi uslov prema kojemu će se sa istim radnikom moći sklopiti samo tri ugovora o radu na određeno vrijeme. Pored ove izmjene, definiše se i rad na izdvojenome mjestu rada, odnosno na povremenim stalnim radom od kuće i uslove nadoknade troškova u takvima uslovima, kao i rad putem digitalne platforme.¹⁷

Upravo iste elemente rada potrebno je adresirati i u Crnoj Gori, iako je usvojen novi Zakon o radu 2021. godine a koji je stupio je na snagu početkom ove godine.¹⁸ Ugovor o radu na određeno i zloupotreba ovog oblika rada također je vrlo rasprostranjena, te neophodno ju je adresirati. Ova vrsta nezakonitosti dio je neformalne ekonomije koja je rasprostranjena u Crnoj Gori. Nove izmjene u radnom zakonodavstvu uvele su promjenu izvora financiranja socijalnih doprinosa, odnosno ukidanje ove obaveze prema poslodavcima i zaposlenima a njeno finansiranje iz budžeta iz klasičnih poreza.¹⁹ Ove mjere su uvedene kako bi se povećala minimalna plata, podstakao ekonomski razvoj i

¹⁵

Evropska komisija. „Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“.

¹⁶

„Izmjene ZOR-a: Što radimo i kako se uključiti?“. Savez samostalnih sindikata Hrvatske.

¹⁷

Ibid.

¹⁸

Evropska komisija. „Izvještaj za Crnu Goru: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“.

¹⁹

„Crnogorski „Maršalov plan“: Reforma uz podršku sindikata i poslodavaca“. UGS Nezavisnost.; Pejović, Ratko. „Šta sve predviđa zakon o radu?“ Sindikat uprave i pravosuđa Crne Gore.; „Uvažiti glas sindikata, dominanti nestabilni ugovori o radu“. RTCG.

zaustavio masovni odlazak mlađih.²⁰ Trenutno su u toku procesi potpisivanja kolektivnih ugovora, a uticaj zakonskih izmjena će se znati tek krajem ove i tokom sljedeće godine.

I Sjeverna Makedonija prolazi kroz procese izmjena radnog zakonodavstva, u okviru kojih su provedene sveobuhvatne konsultacije sa zainteresiranim stranama. Međutim, kapaciteti za sprovođenje politike i zakonodavstva o radu u Sjevernoj Makedoniji su i dalje nedovoljni.²¹ Posebno inspektorati rada nemaju dovoljan broj zaposlenih, i pored povećanja provedenih prošle godine. Evropska komisija u svom izvještaju za Sjevernu Makedoniju navodi da neformalna ekonomija je i dalje velika i da prema procjenama MMF-a, čini čak 37,6% BDP-a.²² Neformalne ekonomske aktivnosti uključuju pored „rada na crno“ i djelomično neprijavljanje plata, i neizdavanje poreskih priznanica ili faktura. Povećan je i slobodan rad i lične usluge kod kuće ili putem interneta, koji često ostaju neregistrirani.

Zakon o radu i Zakon o zdravlju i sigurnosti u Srbiji bi se trebali također revidirati kako bi se uskladiti sa EU *acquis* odnosno sa evropskim standardima u oblasti rada, zapošljavanja i socijalnih prava.²³ Kao i drugim zemljama Zapadnog Balkana, neformalni rad je visok (oko 16.4% u 2020. godini), i radne inspekcije nemaju dovoljan broj zaposlenika i potrebne su izmjene ovlaštenja koja bi omogućila da inspektor rada mogu slobodno i bez najave da ulaze na radna mjesta.²⁴

²⁰

„Crnogorski sindikati sa protesta zatražili produženje kolektivnog ugovora“. Radio Slobodna Evropa.; „Crnogorski „Maršalov plan“: Reforma uz podršku sindikata i poslodavaca“. UGS Nezavisnost.

²¹

Evropska komisija. „Izvještaj za Sjeveru Makedoniju: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“.

²²

Ibid.

²³

Evropska komisija. „Izvještaj za Srbiju: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“; Arandarenko, Mihail. „Analitički izveštaj o stanju na tržištu rada Srbije u kontekstu ekonomske krize izazvane pandemijom COVID-19.“

²⁴

Ibid.

Kao i u drugim zemljama u regionu, i BiH bilježi veliki broj neprijavljenih radnika i radnica i veliki sektor neformalne ekonomije.²⁵ Kompleksnost političkog sistema u BiH dalje usložnjava provedbu zakona i pristup osnovnim pravima.²⁶

Loša provedba zakona o radu, odnosno veliki nivo neformalnosti i raznih oblika ilegalnih aktivnosti na tržištu rada direktno je povezan sa stvarnim pravima iz oblasti radnih odnosa koji radnici i radnike iz sektora trgovine mogu da ostvare. Najugroženije pravo u toj skupini prava jeste pravo na sindikalno organizovanje. U većini zemalja neophodno je prethodno odobrenje poslodavca kako bi sindikati mogli razgovarati s radnicima o učlanjenjima, dok samoinicijativno organiziranje radnika u sindikate je vrlo često predmet napada koji rezultiraju i otkazima i prijetnjama. Radnici i radnice se plaše učlanjivati u sindikate jer taj čin predstavlja visoku mogućnost gubitka posla, premještanje na druge radne zadatke (često pod lošijim uslovima) a i na narušavanje međuljudskih odnosa na radnom mjestu. Ovakve prakse se rijetko spriječe od strane nadležnih javnih institucija, kao što su ministarstva rada ili inspekcija rada. Ukoliko radnici i radnice uđu u sudski spor, oni traje dugo, obično duže od predviđenog zakonskog roka za ovakve radne predmete. Često i sami poslodavci provode procese uspostavljanja i neformalnog upravljanja sindikatima u svojim kompanijama kako bi osigurali kontrolu. Takvi sindikati ne samo da postoje na nivou preduzeća, nego čak i na nivou sektora.

Navedene prakse rezultirale su sistematskim slabljenjem uloge sindikata u socijalno-ekonomskim reformama u svim zemljama Zapadnog Balkana. Izuzetak predstavlja Hrvatska gdje sindikati uspijevaju da održe određenu ulogu u kreiranju javnih politika. U svim ostalim zemljama koje su predmet ovog istraživanja socijalni dijalog je ograničen. Tako u Sjevernoj Makedoniji iako su svi socijalni partneri bili aktivno uključeni u izradu novog zakona o radu i razmatranja paketa ekonomskih mjera u vezi sa pandemijom COVID-19 kroz rad Ekonomsko-socijalnog savjeta, nisu uočena poboljšanja u funkcionisanju bipartitnog

²⁵

Evropska komisija. „Izvještaj za Crnu Goru: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“; Numanović, Amar. „Performance of Western Balkan economies regarding the European Pillar of Social Rights; 2021 review on Bosnia and Herzegovina“. [Učinak ekonomija Zapadnog Balkana u pogledu Evropskog stuba socijalnih prava; Osrt na Bosnu i Hercegovinu 2021.]

²⁶

Ibid.

socijalnog dijaloga i sprovođenja kolektivnih ugovora u privatnom sektoru.²⁷ Kao posljedica takvog stanja, povjerenje radnika i radnica u sindikate kontinuirano slabiti i smanjuje se broj članova u sindikatima. Ovaj trend zabilježen je i u granskom sindikatu trgovine.²⁸ Smanjenje broja članova direktno onemogućava pregovaranje sindikata jer nisu reprezentativni u skladu sa zakonskom regulativom.

Vrlo slična situacija je u BiH i Srbiji. Socijalni dijalog je i dalje slab na svim nivoima vlasti u ovim zemljama i nisu napravljena značajna poboljšanja.²⁹ Iako sektorski kolektivni ugovori se tipično potpisuju za javni sektor, vrlo teško ili nikako se sklapaju u privatnom sektoru. Ekonomsko-socijalno vijeće na državnom nivou u BiH nije ni osnovano. Pregovori na ekonomsko-socijalnim vijećima odnosno savjetima se vrlo teško ili nikako postižu.³⁰

Nemogućnost postizanja dogovora i aktivnog pregovaranja sindikata u bipartitnim i tripartitnim socijalnim dijalozima odražava se negativno na materijali status radnika i radnica. Taj aspekt je posebno očigledan u sektoru trgovine kada su u pitanju minimalne plate, korištenje dnevnih, sedmičnih i godišnjih odmora, te zaštita od diskriminacije na radnom mjestu. Iako su ova prava zagarantirana svakim zakonom o radu kao osnovna, u stvarnosti vrlo teško se ostvaraju i nivo poštivanja istih zavisan je od dobre volje poslodavca, te se prakse firmi uveliko razlikuju. Time mnogi u sektoru trgovine, u jednom od najvažnijih privrednih aktivnosti zemalja na Zapadnom Balkanu, žive često u siromaštvu i pored teškog truda i rada.

²⁷

Evropska komisija. „Izvještaj za Sjevernu Sjevernu Makedoniju: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“.

²⁸

Bilješke sa radnog sastanka sindikata trgovine Zapadnog Balkana. Online, Zoom platforma. 14.12.2021.

²⁹

Evropska komisija. „Izvještaj za Srbiju: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“; Evropska komisija. „Izvještaj za BiH: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“.

³⁰

Ibid.

UPOREDNI PREGLED STANJA U SINDIKATIMA TRGOVINE U REGIJI

Ovo poglavlje pruža uporedni pregled stanja u sindikatima trgovine BiH, Crne Gore, Hrvatske, Sjeverne Makedonije i Srbije. Pregled se zasniva na dostavljenim informacijama od strane sindikata trgovine. Podaci za Samostalni sindikat trgovine Srbije prikupljeni su s web stranice ovog sindikata ili iz drugih izvora naznačenih u tekstu, te nedostaju tamo gdje nisu bili dostupni.

Misije i vizije sindikata trgovine ukazuju na činjenicu da svi sindikati regije dijeli iste odnosno vrlo slične ciljeve u svojim pristupima rada i očekivanom društvenom uticaju.

Sindikat	Misije i vizije sindikata
Sindikat radnika i trgovine i uslužnih djelatnosti BiH	<p>Misija: Sindikat trgovine i uslužnih djelatnosti BiH predstavlja i zastupa radnika u najdinamičnijem i najprogresivnjem sektoru, te u skladu sa tim i definiše svoj osnovni cilj, a to je osiguranje rada dostojnog čovjeka u sektoru trgovine i usluga u BiH. U ostvarenju svoje misije STBiH se opredijelio za rad zasnovan na povjerenju članova i zajednice, transparentan i otvoren pristup. Vizija: stvaranje jedinstvenog i snažnog sindikata u djelatnosti trgovine i usluga, koji će svojim autoritetom, prepoznatljivošću i brojnošću omogućiti članovima visoku razinu zaštite njihovih prava i biti legitiman i dostojan predstavnik u zastupanju njihovih interesa.</p>
Sindikat trgovine Crne Gore	<p>Sindikat Trgovine je organizacija koja teži materijalnog, socijalnog i profesionalnog statusa svih zaposlenih u trgovini kroz socijalni dijalog i unapređenje zakonske regulative. Naša vizija je da su crnogorski radnici zadovoljni svojim materijalnim statusom, da se poštuju njihova radnička prava, da bez straha se sindikalno organizuju.</p>
Sindikat trgovine Hrvatske	<p>Zaštita i promicanje gospodarsko-socijalnih interesa članova STH, kroz socijalni dijalog i kolektivne ugovore, te osiguranje prava suodučivanja radnika kod poslodavaca u djelatnosti Trgovine.</p>

**TABELA 4:
UPOREDNI PREGLED
MISIJA I VIZIJA
SINDIKATA TRGOVINE**

Sindikat na rabotnicite od trgovijata na Sjeverna Makedonija	Sindikat radnika trgovine je dobrovoljna, samostalna i nezavisna organizacija u kome djeluju dobrovoljno radnici trgovine. Zalažemo se za unapređenje prava i zaštite, ekonomskih, socijalnih i materijalnih prava iz zakona iz radnih odnosa za sve radnike iz trgovine.
Samostalni sindikat trgovine Srbije	Samostalni Sindikat Trgovine Srbije interesna, nestranačka, demokratska i samostalna organizacija u koju se radnici učlanjuju radi zaštite svojih zajedničkih i pojedinačnih ekonomskih i profesionalnih interesa, ostvarivanja prava iz rada i po osnovu rada i očuvanju opštih individualnih i kolektivnih prava i sloboda.

Kada je u pitanju struktura sindikata i uprava odnosno menadžment sindikata trgovine u regiji, one su slične s manjim razlikama. Na čelu sindikata trgovine nalaze se žene, izuzev u Srbiji.

TABELA 5:
UPRAVA SINDIKATA
TRGOVINE

Sindikat	Predsjednice/k	Upravno tijelo
Sindikat radnika trgovine i uslužnih djelatnosti BiH	Mersiha Beširović	Glavni odbor (10 članova)
Sindikat trgovine Crne Gore	Sonja Knežević	Republički odbor (6 članova)
Sindikat trgovine Hrvatske	Zlatica Štulić	Glavni odbor (21 članova) i Izvršni odbor (5 članova)
Sindikat na rabotnicite od trgovijata na Sjeverna Makedonija	Vesna Micevska	Predsjedništvo (7 članova)
Samostalni sindikat trgovine Srbije	Radoslav Topalović	Republički odbor

Uvid u osnovne podatke o članstvu u sindikatima trgovine ukazuje na nizak nivo sindikalnog organizovanja u sektoru trgovine, odnosno manji broj članova sindikata u odnosu na ukupan broj zaposlenih u ovom sektoru. Prosječna stopa sindikalnog organizovanja je niža nego u zemljama EU.³¹

31

Vidi na primjer: <https://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Across-Europe/Trade-Unions2>

Sindikat	Broj članova (u 12. mjesecu 2021. godine)	Udio žena koje su članice sindikata (% od ukupnog broja članova)	Procent radnika/ica koji/e su članovi/ce sindikata trgovine (%) – nivo sindikalnog organizovanja	Povećanje ili smanjenje broja članova/ica u posljednje 3 godine
Sindikat radnika trgovine i uslužnih djelatnosti BiH	13.317	75%	8.9%	Povećao za 6.2%
Sindikat trgovine Crne Gore	3.000	70%	7%	Ostao isti
Sindikat trgovine Hrvatske	12.022	69.6%	5.8%	Ostao isti
Sindikat na rabotnicite od trgovijata na Sjeverna Makedonija	1.534	25.5%	1.4%	Smanjio se
Samostalni sindikat trgovine Srbije	Preko 20.000 ³²	Nema dostupnog podatka	5.6%	Nema dostupnog podatka

TABELA 6:
ČLANSTVO SINDIKATA TRGOVINE

U momentu pripreme ovog izvještaja većina sindikata nema potpisane kolektivne ugovore na nivou cijelog sektora, odnosno granske ugovore, izuzev Sindikat radnika trgovine i uslužnih djelatnosti BiH. Većina sindikata nema potpisane posebne kolektivne ugovore sa pojedinačnim kompanijama, izuzev Sindikat trgovine Hrvatske i Sindikat na rabotnicite od trgovijata na Sjeverna Makedonija.

32

Izvor: Web stranica Samostalnog sindikata trgovine Srbije, <https://www.sindikattrgovine.rs/index.php/o-nama>

TABELA 7:
KOLEKTIVNI UGOVORI

Sindikat	Potpisani kolektivni ugovor na nivou sektora	Kompanije s kojima ima potpisane kolektivne ugovore
Sindikat radnika trgovine i uslužnih djelatnosti BiH	Da	Ne
Sindikat trgovine Crne Gore	Ne	Ne
Sindikat trgovine Hrvatske	Ne, pregovori u tijeku	Petrol d.o.o., Zagrebački Velesajam, ZG Holding upravljanje sportskim objektima, Konzum d.d., Tisak d.d., Phoenix Farmacija, HRT, IKEA Hrvatska, Atlantic Trade, i Borovo d.d.
Sindikat na rabotnicite od trgovijata na Sjeverna Makedonija	Ne	Makpetrol AD, Podravka DOOEL i Angrokum
Samostalni sindikat trgovine Srbije	Nema dostupnog podatka	Nema dostupnog podatka

Naredna tabela predstavlja pregled radničkih i sindikalnih prava koja su najčešće krše u praksi u sektoru trgovine na osnovu djelovanja sindikata.

Država	Radnička prava	Sindikalna prava
BiH	Neplaćeni prekovremeni rad, uskraćivanje prava na korištenje godišnjeg odmora, mobing.	Pravo na sindikalno organizovanje, učešće u sindikalnim aktivnostima.
Crna Gora	Uskraćivanje prava na korištenje dnevnog i godišnjeg odmora, „rad na crno“.	Pravo na sindikalno organizovanje, uticaj na izbor sindikalnih predstavnika, obezbjeđivanje uslova za rad sindikalnim organizacijama.
Hrvatska	Radno vrijeme, posebno nevidentiranje i neplaćanje prekovremenih sati rada; nemogućnost korištenja slobodnih dana, posebno u uvjetima turističke sezone; nezakonite izmjene rasporeda radnog vremena radnika, odnosno nemogućnost usklađivanja privatnog i poslovnog života radnika.	Pravo na kolektivno pregovaranje formalno je priznato, ali ne funkcioniра u praksi. Antisindikalno raspoloženje u malim obiteljskim trgovackim društvima i obrtima.
Sjeverna Makedonija	Kod kompanija članica poštuju se radnička i sindikalna prava: minimalna plata, isplaćivanje regresa za godišnji odmor, korištenje godišnjih odmora, i poštovanje radnog vremena.	
Srbija	Nema dostupnih podataka	Nema dostupnih podataka

TABELA 8:
RADNIČKA I SINDIKALNA
PRAVA KOJA SU NAJVİŞE
UGROŽENA U SEKTORU
TRGOVINE

U svim zemljama regiona, iako zakonski sindikati nisu obavezni da dobiju odobrenje kompanije kako bi mogli razgovarati sa radnicima/ama i predstaviti svoje aktivnosti, u praksi ovakvo odobrenje moraju imati. U Hrvatskoj, Sindikat trgovine se uvijek najavljuje poslodavcima, odnosno upravi društva, kako bi se mogao predstaviti radnicima na njihovim radnim mjestima. U drugim zemljama, sindikati trgovine često se suočavaju sa neformalnim „zabranama“ i nemaju niti mogućnost da se predstave i pozovu radnike/ce da se sindikalno organizuju.

U Sjevernoj Makedoniji sindikati su se zakonski izborili za proglašenje nedjelje za neradni rad tokom kojeg su trgovine zatvorene, izuzev u velikim prodajnim centrima. Time je veliki broj radnika i radnica u sektoru trgovine konačno dobio redovan sedmičan odmor.

Pored ovih redovnih izazova s kojima se dugi niz godina susreću sindikati trgovine, posljednje tri godine donijele su krize koje su značajno uticale na sektor trgovine ali i na prava radnika/ca u ovoj oblasti rada. Prije svega, uticaj COVID-19 pandemije, rat u Ukrajini kao i ekonomске krize koje su pratile ove dvije globalne pojave negativno su se odrazile na sektore trgovine, a time i na djelovanje sindikata. Zbog poremećaja u globalnim lancima snabdijevanja, došlo je manjka robe i gubitka profita, što je često rezultiralo otpuštenjem radnika/ca u sektoru trgovine i obustavljanjem isplate sindikalne članarine. Radnici/e u ovom sektoru su najviše bili izloženi COVID-19 virusu, pored zdravstvenih radnika, te su sindikati trgovine zagovarali i pregovarali sa kompanijama ali i javnim institucijama za adekvatnu zaštitu i opremu a potom za prioritetnu vakcinaciju radnika/ca sektore trgovine. Zbog primjena mjera zaštite sindikati trgovine nisu mogli provoditi svoje redovne aktivnosti učlanjivanja i rad sa članovima na njihovim radnim mjestima. Sastanci radnih tijela i članova sindikata održavani su putem Interneta, i komunikacija se često odvijala i putem društvenih mreža i telefonski. U Hrvatskoj, Sindikat trgovine se posebno bavio problemom porasta nasilja od strane trećih osoba prema radnicima u djelatnosti trgovine, te su pružali pravne savjete članovima vezane za pandemiju virusa COVID-19: bolovanja, raspored radnog vremena, slobodne dana, dani godišnjih odmora, te kontrolirali isplate plaća stvarno odrađenih sati i dodataka na plaću.

Pandemija i rat u Ukrajini ukazali su na činjenicu da je sektor trgovine jako podložan promjenama u globalnim ekonomskim tokovima, te da je neophodno aktivno promišljati o raznim oblicima rizika koji se javljaju kako bi sindikalne organizacije mogle adekvatno odgovoriti na iste. Tako je Hrvatska bila dva puta pogodjena jakim potresima u Zagrebu i regiji Banija, gdje je dio trgovina neko vrijeme bio zatvoren zbog saniranja posljedica potresa. Kao odgovor na ove prirodne katastrofe,

Sindikat trgovine Hrvatske je sudjelovao u akciji solidarnosti Saveza samostalnih sindikata Hrvatske usmjerenih na pomoć potresima na jugroženijim građanima u Regiji Banija, te je u saradnji sa sindikalnim podružnicama i sindikalnim povjerenicima organizirao i isplatio soliarne finansijske potpore ugroženim članovima svog sindikata.

Povećana politička nestabilnost u Bosni i Hercegovini kao i Crnoj Gori negativno su uticale na socioekonomska dešavanja. U svim zemljama bilježe se sljedeće socioekonomske pojave koje negativno utiču na rad sektora trgovine ali otežavaju sindikalno organizovanje: značajan rast cijena roba i usluga i inflaciju; niske plate u sektoru trgovine koje i pored blagog porasta ne mogu da prate stvarne cijene i potrebe; i nedostatak radne snage. U Crnoj Gori povećana je minimalna plata sa 250 EUR na 450 EUR u 2021. godini. I u Hrvatskoj i u BiH plate u sektoru trgovine su blago porasle, ali ipak one rastu sporije od rasta troškova života. U Hrvatskoj od 2021. godine traje novi val koncentracije trgovačkih društava, preuzimanje malih trgovačkih lanaca od strane multinacionalnih investitora, što uzrokuje dodatnu nesigurnost radnih mјesta radnika iz preuzetih kompanija. Problem koji sindikati potvrđuju a istaknut je ranije u ovom izvještaju jeste činjenica da i sektori trgovine suočavaju se sa nedostatkom radne snage. Dvije pojave posebno utiču na ovaj trend: loši uslovi rada i liberalizacija tržišta rada. Zbog niskih plata, dugog radnog vremena i neplaćenog prekovremenog rada u zemljama Zapadnog Balkana, radnici iz sektora trgovine često odlaze ili u druge sektore ili u inostranstvo. Procesi EU integracija kao i olakšavanje procesa zapošljavanja radnika između zemalja Zapadnog Balkana olakšao je procese mobilnosti radne snage, ali i uzrokovao masovan odlazak radnika/ica izvan granica. Istovremeno, povećan je i broj stranaca koji se zapošljavaju ili sezonski ili projektno.³³

Dati pregled orientacije djelovanja sindikata trgovine u regiji kao i pregled izazova s kojima se suočavaju pokazuje da uveliko dijele dosta faktora. Istovremeno, socioekonomski izazovi su iste prirode uzimajući u obzir činjenicu da sve zemљe Zapadnog Balkana prolaze kroz slične političke i ekonomske procese. Posebice izazovi s kojima se trenutno suočavaju sindikati izazvani su globalnim krizama čiji uticaj je pokazano visok nivo globalizacije tržišta roba ali i radne snage.

Time se otvara pitanje potrebe izgradnje kapaciteta za nošenje s novim izazovima, kolektivne akcije ali i mogućnostima međusobne saradnje u tim procesima izgradnje kapaciteta.

33

U Hrvatskoj je donesen i novi Zakon o strancima sa primjenom od 01.01.2021.

TABELA 9:
SAMOPROČJENA
KAPACITETA SINDIKATA
TRGOVINE

Sindikat	STBiH	ST Crne Gore	ST Hrvatske	SRT Sjeverne Makedonije
Dobra struktura sindikata i funkcionalan sistem odlučivanja	▲	▲	▲	▲
<i>Legenda:</i> <i>potreban napredak ■</i>	▲	●	▲	●
<i>srednji kapaciteti ●</i>	●	●	▲	▲
<i>dobri kapaciteti ▲</i>	●	▲	▲	▲
Provedba strateškog planiranja i kampanja agovaranja	▲	●	▲	●
Dovoljan broj obučenog osoblja	●	●	▲	▲
Dobra saradnja sa drugim sindikatima u zemlji	●	▲	▲	▲
Redovno prikupljanje podataka (analitika, monitoring i evaluacija)	▲	■	▲	●
Pravni kapaciteti i učešće u procesu donošenja javnih politika	▲	●	▲	■
Razvijeni finansijski kapaciteti	●	■	●	■
Dodatni izvori finansiranja pored članstva	▲	■	■	■

PREPORUKE ZA BUDUĆU SINDIKALNU AKCIJU

Sektor trgovine predstavlja jednu od najznačajnijih privrednih djelatnosti u svim zemljama Zapadnog Balkana. Društvena vrijednost sektora trgovine ogleda se na samo u visokom postotku u ukupnom BDP-a svake zemlje, nego i velikom broju zaposlenih u ovom sektoru. Važnost trgovine za daljni socioekonomski razvoj zemalja Zapadnog Balkana je neupitna. Globalna ekonomija zasniva se na slobodnom protoku roba, kapitala i ljudi, te ekonomski progres vezuje se za izvoz i promet roba prema novim tržištima. Upravo, kontinuirano povećanje trgovine između zemalja Zapadnog Balkana međusobno ali i sa EU,

te sa Turskom, SAD-ma, Kinom, Rusijom i drugim svjetskim silama ukazuje na činjenicu da će trgovina predstavljati važan faktor socioekonomskih reformi. Važan aspekt u tim reformama, kao i svim drugim oblastima, jesu procesi EU integracija.

Ovaj proces do sada bio fokusiran na reformske procese individualnih zemalja Zapadnog Balkana, ali je od 2020. godine poprimio jasan regionalni fokus. Taj fokus podrazumijeva regionalni pristup integracije Zapadnog Balkana u EU, te postojanje niza javnih politika koje zahtijevaju saradnju između zemalja na Balkanu. Ovakva pristup predstavlja i ogromnu priliku za sindikate u regiji da ostvare saradnju sa sindikatima u regiji kako bi povećali svoj uticaj, razmijenili znanja te povezali se u konkretnim akcijama kako sa sindikatima u regiji tako i sa sindikatima iz zemalja EU. Posebno za sindikate trgovine je važno međunarodno i regionalno uvezivanje kako bi mogli adekvatno odgovoriti na izazove u jednoj globalnoj ekonomiji koja stremi ka ukidanju bilo kakvih granica, posebno nacionalnih i vodi ka ujedinjavaju tržišta kao mreža koje se neprestano razvijaju. Kako bi mogli odgovoriti na ovakve izazove, i sindikati se moraju razvijati zajedno sa transformacijom ekonomije i nastojati da razvijaju kanale zajedničke komunikacije i akcije. Ranije spomenute sindikalne akcije kroz uticaj na globalne lancne snabdijevanja predstavljaju novi ali efikasan pristup sindikata u svijetu na ostvarivanje radničkih prava.

Upravo su dvije globalne krize koje su značajno uticale na globalne lancne snabdijevanja - COVID-19 pandemija i rat u Ukrajini – ukazale kako ekonomije danas funkcionišu. Značajne promjene koje su se desile u posljednje četiri godine zbog uticaja COVID-19 pandemije i rata u Ukrajini, a zbog promjena i blokada u globalnim lancima snabdijevanja, dovele su do porasta cijena i inflacije, te se uzrokovale različite trendove u zaposlenjima. COVID-19 pandemija rezultirala je povećanjem nezaposlenosti u određenim oblastima a kreiranje novih radnih mjesta u drugim. Na primjer, veliki broj radnika/ca u sektoru trgovine je iskusilo stalnu ili povremenu nezaposlenost a istovremeno je porasla e-trgovina u regiji. Neophodno je razvijati znanja u sindikatima o konkretnim lancima snabdijevanja u koje su uključene firme u kojima rade, te pratiti trendove u oblastima koje značajno uticati na sektor trgovine, kao što su digitalizacija i automatizacija rada. Ova saznanja neophodno je iskoristiti za strateška planiranja u oblasti javnog zagovaranja za izmjene javnih politika ali i informisanja radnika odnosno radnica i šire javnosti.

Međutim, pored sindikalne akcije usmjerene na tržišta važno je raditi na jačanju vladavine prava u oblasti radnih odnosa. Iako zemlje Za-

padnog Balkana imaju razvijeno radno zakonodavstvo, glavni izazov u ovom pogledu jeste primjena radnih prava u praksi. Time svaka vrsta zagovaranja i praćenja stanja na terenu treba da uključuje aspekt primjene zakonodavstva. Iako primarna uloga sindikata je da organizira radnike i radnice u zajedničku akciju, te da im nude različite mehanizme zaštite, praćenje konkretnog stanja u kompanijama zasnovanog na činjenicama i formalnim procesima, može povećati nivo društvene transparentnosti i odgovornosti.

Važno je naglasiti i činjenicu da tačni podaci o stvarnim pravima iz oblasti radnih odnosa s kojima radnici i radnice u sindikatima trgovine raspolažu ne postoje. Zvanični statistički podaci prikupljaju se kumulativno za sve industrije i vrlo teško je procijeniti koliko zaposlenih prima plate ispod minimuma, koliko prava na odmore zaposleni mogu da koriste, te s kojim oblicima diskriminacije se suočavaju i koliko često. Iako sindikati povremeno provede istraživanja a mediji često pišu o ovoj problematici, sistematska i dubinska istraživanja su rijetko dostupna.

U skladu sa navedenim, buduće sindikalno organiziranje treba uzeti u obzir sljedeće:

- Razvoj i provedba regionalnih projekata uz podršku EU fondova u cilju uspostavljanja saradnje u zajedničkim sindikalnim akcijama, razvoju kapaciteta i zagovaranje za vladavinu prava u zemljama Zapadnog Balkana;
- Uspostavljanje saradnje i zajedničke akcije sa sindikatima iz regije, EU i svijeta;
- Razvoj kredibilne metodologije praćenja stanja primjene radnih prava u sektoru trgovine, s posebnim naglaskom na smanjenje „rada na crno“, zabranu svih oblika diskriminacije na radnom mjestu i zapošljavanju posebno prema ženama, kao i javno informisanje o prikupljenim podacima;
- Praćenje novih oblika rada u sektoru trgovine koji nastaju kao rezultat procesa digitalizacije i automatizacije rada (e-trgovina, digitalne platforme, robotizacija, i sl.) i razvoj strategija učlanjivanja novih radnika i radnica u sindikate;
- Analiza praksi i regulative zapošljavanja stranaca u zemljama Zapadnog Balkana.

LITERATURA

Agencija za statistiku BiH. "Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovnom i rashodnom pristupu.". Pristup juni 2022: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/NAC_oo_2020_TB_1_HR.pdf

Agencija za statistiku BiH. "Saopštenje: Prosječne mjesecne isplaćene neto plaće zaposlenih za april 2022. godine". 20.06.2022. Pristup juni 2022: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2022/LAB_04_2022_04_1_BS.pdf

Agencija za statistiku BiH. "Saopštenje: Zaposleni po dje- latnostima, april 2022. godine". 20.06.2022. Pristup juni 2022: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2022/LAB_02_2022_04_1_BS.pdf

Agencija za statistiku BiH. "Strukturne poslovne statistike 2020." Pristup juni 2022: <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/21>

Agencija za statistiku BiH. "Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini"2022. Pristup juni 2022: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_oo_2021_TB_1_BS.pdf

Arandarenko, Mihail. „Analitički izveštaj o stanju na tržištu rada Srbije u kontekstu ekonomske krize izazvane pandemijom covid-19.“ Regionalno vijeće za saradnju. Pristup juli 2022: https://www.esap.online/docs_archive

Bilješke sa radnog sastanka sindikata trgovine Zapadnog Balkana. Online, Zoom platforma. 14.12.2021.

„Crnogorski „Maršalov plan“: Reforma uz podršku sindikata i poslodavaca“. ugs Nezavisnost. Pristup juli 2022: <https://nezavisnost.org/crnogorski-marsalov-plan-reforma-uz-podrsku-sindikata-i-poslodavaca/>

„Crnogorski sindikati sa protesta zatražili produženje kolektivnog ugovora“. Radio Slobodna Evropa. Pristup juli 2022: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-sindikat-protest-zakon-o-rodu/31606991.html>

Državni zavod za statistiku Sjeverne Makedonije. “Просечна месечна исплатена нето-плата по вработен, април 2022 година” [Prosječna mjesečna neto plata po zaposlenom, april 2022]. Pristup juni 2022: <https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.57-mk.pdf>

Državni zavod za statistiku Sjeverne Makedonije. “Бруто додадена вредност, по сектори на дејност 2020.” [Bruto dodana vrijednost po djelatnostima 2020]. Pristup juni 2022: <http://makstat.stat.gov.mk>

Državni zavod za statistiku Sjeverne Makedonije. “Активно население во Република Северна Македонија Резултати од Анкетата за работна сила, I тримесечје од 2022 година.” [Aktivno stanovništvo u Republici Sjevernoj Sjevernoj Makedoniji Rezultati Ankete o radnoj snazi, I kvartal 2022]. Pristup juni 2022: https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.22_mk.pdf

Državni zavod za statistiku Sjeverne Makedonije. “Показатели од половините статистики во Република Македонија.” [Indikatori iz rodne statistike u Republici Sjevernoj Makedoniji]. Pristup juni 2022: http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__PoloviStat/125_PoloviStatistiki_mk.px/table/table-ViewLayout2/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. “Plaće.” 20.04.2022. Pristup juni 2022: <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/trziste-rada/place/>

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. “Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2021.” 27.05.2022. Pristup juni 2022: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29548>

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. “Zaposleni prema djelatnostima u svibnju 2022.” 21.06.2022. Pristup juni 2022: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29220>

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. “Prosječne mješeviće neto i bruto plaće zaposlenih za travanj 2022.” 21.06.2022. Pristup juni 2022: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29046>

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. "Osnovni strukturno-poslovni pokazatelji poduzeća u 2020." 05.11.2021. Pristup juli 2022: <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/10020>

EUROSTAT. Western Balkans-EU - international trade in goods statistics [Zapadni Balkan-EU - statistika međunarodne trgovine robom]. Mart 2022. Pristup juli 2022: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Western_Balkans-EU_-_international_trade_in_goods_statistics&oldid=526493#The_Western_Balkans_trade_with_the_EU_and_other_main_partners

Evropska komisija. „Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/strategy-and-reports_en

Evropska komisija. „Izvještaj za Crnu Goru: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/strategy-and-reports_en

Evropska komisija. „Izvještaj za Sjevernu Makedoniju: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/strategy-and-reports_en

Evropska komisija. „Izvještaj za Srbiju: 2021 Komunikacija o politici proširenja EU“. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/strategy-and-reports_en

„Izvještaj o ljudskim pravima za Crnu Goru za 2021.godinu“. Ambasada SAD-va u Crnoj Gori. Pristup juli 2022: <https://me.usembassy.gov/me/izvjestaj-o-ljudskim-pravima-za-crnu-goru-za-2021-godinu/>

„Global economic inequality: insights 2022“. [Globalna ekonom-ska nejednakost: uvidi 2022]. The World Inequality Lab and Data-base. Pristup juli 2022: INEQUALITYLAB.world

„Izmjene zor-a: Što radimo i kako se uključiti?“. Savez samostalnih sindikata Hrvatske. Pristup juli 2022:<https://www.sssh.hr/hr/vise/nacionalne-aktivnosti-72/izmjene-zor-a-sto-radimo-i-kako-se-ukljuditi-4545>

Kohl, Heribert. „Sloboda udruživanja, prava zaposlenih i socijalni dijalog u srednjeistočnoj Evropi i na zapadnom Balkanu“. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009. Pristup juli 2022: <https://library.fes.de/pdf-files/id/06723.pdf>

Laborović Andjelković, Jelena i drugi. “Digital skills needs and gaps in the Western Balkans - scope and objectives for a fully-edged assessment” [Potrebe i nedostaci digitalnih vještina na Zapadnom Balkanu – obim i ciljevi za potpunu procjenu]. Regionalno vijeće za saradnju. Septembar 2021. Pristup juli 2022: <https://www.rcc.int/pubs/129/digital-skills-needs-and-gaps-in-the-western-balkans--scope-and-objectives-for-a-fully-fledged-assessment>

Matković, Teo i dr. „Raditi na određeno: raširenost, regulacija i iskustva rada putem ugovora na određeno vrijeme u Hrvatskoj“. Savez samostalnih sindikata Hrvatske (SSSH) i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), 2022. <https://www.sssh.hr/hr/vise/nacionalne-aktivnosti-72/raditi-na-odredeno-rasirenost-regulacija-i-iskustva-rada-putem-ugovora-na-odredeno-vrije-me-u-hrvatskoj-5114>

Međunarodna organizacija rada (ILO). “Global supply chains” [Globalni lanci snadbijevanja]. ILO Istraživački priručnici. Web stranica ILO. Pristup juli 2022: <https://libguides.ilo.org/global-supply-chains-en>

Numanović, Amar. „Performance of Western Balkan economies regarding the European Pillar of Social Rights; 2021 review on Bosnia and Herzegovina“. [Učinak ekonomija Zapadnog Balkana u pogledu Evropskog stuba socijalnih prava; Osrt na Bosnu i Hercegovinu 2021.] Regionalno vijeće za saradnju. Pristup juli 2022: <https://www.esap.online/docs/150/performance-of-western-balkan-economies-regarding-the-european-pillar-of-social-rights-2021-review-on-bosnia-and-herzegovina>

Orlić, Merima. „The Impact of the Covid-19 Pandemic in Bosnia and Herzegovina“. [Utjecaj pandemije Covid-19 na Bosnu i Hercegovinu.] Regionalno vijeće za saradnju. Pristup juli 2022: <https://www.esap.online/docs/169/the-impact-of-the-covid-19-pandemic-in-bosnia-and-herzegovina>

Pejović, Ratko. „Šta sve predviđa zakon o radu?“ Sindikat uprave i pravosuđa Crne Gore. Pristup juli 2022: <http://sindupcg.me/sta-sve-predvidja-zakon-o-radu/>

Regionalno vijeće za saradnju. “Labour Markets in the Western Balkans – 2019 and 2020” [Tržišta rada na Zapadnom Balkanu – 2019 i 2020]. Pristup juli 2022: <https://www.rcc.int/download/docs/Labour-Market-in-the-Western-Balkans.pdf/133ff213aoc4db-81c247658192a9edc6.pdf>

Regionalno vijeće za saradnju. “Multi-Annual Action Plan for a Regional Economic Area in the Western Balkans – Map” [Višegodišnji akcioni plan za regionalno ekonomsko područje na Zapadnom Balkanu – Mapa]. Pristup juli 2022: https://www.rcc.int/priority_areas/39/map-re

Republički zavod za statistiku Srbije. “Bruto dodana vrednost po delatnostima 2019 i 2020”. 01.10.2021. Pristup juni 2022: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/0902010301?languageCode=sr-Cyrl>

Republički zavod za statistiku Srbije. “Mesečni statistički bilten.” 05.07.2022. Pristup juli 2022: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20223006.pdf>

Republički zavod za statistiku Srbije. “Statistički godišnjak Republike Srbije, 2020.” 20.10.2020. Pristup juni 2022: <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/oblasti/strukturne-poslovne-statistike/godisnji-pokazatelji-poslovanja-preduzeca/>

Republički zavod za statistiku Srbije. “Zarada zaposlenih prema djelatnostima, nivoima kvalifikacija i polu, septembar 2021.” 15.04.2022. Pristup juni 2022: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/trziste-rada/zarade/>

Svjetska trgovinska organizacija (WTO). "Trade maps" [Mapa trgovine]. Pristup juni 2022: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_maps_e.htm

Svjetska trgovinska organizacija (WTO). "Trade profile of Bosnia and Herzegovina 2020". [Trgovinski profil Bosne i Hercegovine 2020]. Pristup juni 2022: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/BA_e.pdf

Svjetska trgovinska organizacija (WTO). "Trade profile of Bosnia and Herzegovina 2020". [Trgovinski profil Bosne i Hercegovine 2020]. Pristup juni 2022:

Svjetska trgovinska organizacija (WTO). "Trade profile of North Macedonia 2020". [Trgovinski profil Sjeverne Sjeverne Makedonije 2020]. Pristup juni 2022: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/MK_e.pdf

Svjetska trgovinska organizacija (WTO). "Trade profile of Montenegro 2020". [Trgovinski profil Crne Gore 2020]. Pristup juni 2022: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/ME_e.pdf

Svjetska trgovinska organizacija (WTO). "Trade profile of Serbia 2020". [Trgovinski profil Srbije 2020]. Pristup juni 2022: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/RS_e.pdf

UNI Global Union (UNI globalni sindikat). "Strikes and protests throughout Amazon supply chain across 25 countries on Black Friday." [Štrajkovi i protesti u Amazonovom lancu nabavke u 25 zemalja na Crni petak]. Pristup juni 2022: <https://uniglobalunion.org/news/strikes-and-protests-throughout-amazon-supply-chain-across-25-countries-on-black-friday/>

Uprava za statistiku (MONSTAT) Crne Gore. "Broj i struktura poslovnih subjekata u Crnoj Gori 2020. godina". 30.03.2021. Pristup juni 2022: <https://www.monstat.org/uploads/files/biznis%20register/saopstenja/Broj%20i%20struktura%20poslovnih%20subjekata2020.pdf>

Uprava za statistiku (MONSTAT) Crne Gore. "Bruto domaći proizvod Crne Gore 2020. godina". 22.09.2021. Pristup juni 2022: https://www.monstat.org/uploads/files/Nacionalni%20racuni/BPD/2020/Godisnji%20BDP%202020_crn.pdf

Uprava za statistiku (MONSTAT) Crne Gore. "Mjesečni statistički pregled - Maj 2022." Pristup juni 2022: https://monstat.org/cg/publikacije_page.php?id=2031

Uprava za statistiku (MONSTAT) Crne Gore. "Prosječne zarade (plate)". 30.6.2022. Pristup juni 2022: https://www.monstat.org/uploads/files/zarade/2022/5/RAD_CG_Maj_2022.pdf

„Uvažiti glas sindikata, dominanti nestabilni ugovori o radu“. RTCG. Pristup juli 2022: <https://www.rtcg.me/vijesti/društvo/361227/uvaziti-glas-sindikata-dominanti-nestabilni-ugovori-o-radu.html>

Vidovic, Hermine. „Why Western Balkan Labour Markets are Different“. [Zašto su tržišta rada Zapadnog Balkana različita]. WIIW izvještaj 2018. Pristup juli 2022: <https://wiiw.ac.at/why-western-balkan-labour-markets-are-different-dlp-4650.pdf>

Viser, Jel. "Sindikati na prekretnici". Međunarodna organizacija rada, 2019. Pristup juli 2022: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_dialogue/-actrav/documents/publication/wcms_798035.pdf

SINDIKAT PO MJERI RADNIKA

KONTAKTI:

www.stbih.ba

telefon: 061 144 679

www.facebook.com/STBIH/

Projekat podržao
Olof Palme International
Center (OPIC)

